

Александар Гајталица

ГДЕ СМО У БЕЛОМ СВЕТУ

Обично се каже да смо надарена нација за све, па и за музику. Но, када би морало да се одговори ко је најпознатији српски музичар данас, тешко да би се могао дати једнозначан одговор, јер ни један од наших талената не истиче се у свету толико да би се недвосмислено могао означити као велики уметник. Некад је било једноставније. Током осамдесетих година XX века праву и одиста значајну каријеру у свету пијанизма направио је Иво Погорелић. Али, авај, он више није наш, него хрватски пијаниста. Уколико се вратимо још коју деценију унатраг, видећемо да су наши уметници углавном стизали до нивоа добрих и признатих коучесника, да се не каже помоћника. Некадашња Југославија, а данас Србија, никад није имала највеће певаче, инструменталисте или диригенте, што унеколико побија тврдње да смо посебно талентован народ.

Па ипак, не треба оно што је написано у претходном пасусу схватити превише озбиљно. Велики је свет и у њему није лако успети. А треба рећи и оно што је најважније: ни у том белом свету не успевају увек најбољи. Има и у великим центрима корупције и артистичке протекције, а штићеници нису специјалност ниједне посебне средине. Само, шта се опажа? Тамо где постоји систем, они протезирани напредују и с годинама износе и последњи милиметар свог талента на сцену. Уз подршку коју у уметности никако не треба занемарити, тако на крају каријере увек стижу, ако не до врхунске, а оно барем до занатски веома профилисане уметности.

А шта је са неподржанима? Уметничка, као и свака друга средина ХХI века искључила је било какву револуцију. Нема више могућности да се неко „открије” или „наметне” својим талентом. Нашим музичарима зато је предодређено мукотрпно успињање уметничким лествицама и тражење заштитника с променљивом срећом. То је основни разлог што је већина домаћих снага „пропала” у свету. Нису наишли на повољну климу и разочарали су се. Тако депримирани, престали су да верују у своју уметност и напустили су напорно вежбање. Потом су схватили да економски не могу да опстану у Паризу, Лондону или Риму, па су се вратили кући, где су – с нешто светских манира, али много очаја у себи – ипак лако проналазили професорска или друга утицајна места. Но, овај чланак није о њима, него о оним нашим музичарима који су се у свету како-тако задржали.

Преглед таквих мора да започне једним аутентичним чудом од дедета. Стефан Миленковић није само са осам година свирао најтеже виолинске концерте, него је током осамдесетих година прошлог века представљао и аутентични постититоистички мит Југославије на умору. Сетимо се тог времена: извесне Виде која је смислила светски познати препарат „видасил”, па онда неког инжењера који је изумео најефикаснију машину за бушење бетона... У такве легенде спадао је и дечкић који је наступао у кратким белим панталонама. У међувремену тај дечак је постао човек, али тај човек није постао виолиниста светског гласа, већ један од асистената чувеног Исака Перлмана на Џулијарду. Данас Стефан Миленковић живи у Њујорку, наступа у камерним саставима са својом женом и до недавно је, барем једном годишње, долазио у Београд да одржи концерт на први дан Нове године по јулијанском календару. А какво је било његово свирање? Да се каже, обично и професионално. Стефан је и као дете све могао и све постизао, али се о његовом тону и изразу није могло много казати јер су били некако „обични”. Такав је и данас. Веома пристојан и могло би се рећи и даље темељан уметник, али никако звезда.

Немања Радуловић, такође виолиниста, млађи је од Стефана готово десет година, а када је почињао са великим дечачким успесима, било је јасно да су њему и његовој породици Миленковићи били узор. Немања Радуловић отиснуо се у свет преко Беча, где је добио стипендију за наставак школовања. Писац ових редова не може са сигурношћу рећи шта је сада са овим надареним музичарем. Последњи наступ тај, данас већ момак, имао је са пијанисткињом Саром Маријановић, такође нашом „гастарбајтерком”, која живи у Мадриду, и тада се представио као довршени музичар који се, исто као и Стефан, представио солидном техником, али без посебних спектакуларности у свирању.

Слику о нашим виолинистима у иностранству треба допунити именом Матеје Маринковића, који је током осамдесетих година хваљен

као „српски Паганини”. Матеја је био шармантни, брзопрсти виолиниста, како то гудачи кажу „уског гудала”, спреман на концертне враголије и повремено, кад је био у доброј форми, одличне виртуозне наступе. Касних осамдесетих, пре него што је у нас све кренуло низбрдо, нагло је прекинуо каријеру коју је градио у Београду. Купио је карту у једном правцу и заувек се настанио у Енглеској, где се запослио као предавач на Royal Academy of Music, где, колико је познато писцу ових редова, и даље ради. Овај виолиниста није се трудио да са Београдом задржи везу, те није наступао у нас више од десет година. Да ли је и где друго музицирао, није се чуло.

Тако се догодило с Матејом Маринковићем, а када се говори о нашим виолинистима који су отишли у печалбу, онда не треба заборавити да су сигурна места пронашли и Гордан Николић (на „Gilhold” школи за музику и драму) и Весна Станковић (у Бечком „Фолкстеатру”). Ипак, међу „гастарбајтерима” незаобилазно име представља Сретен Крстић. Овај, такође, виртуозни виолиниста у свет је отишао још крајем седамдесетих, и истакао се најпре као концерт-мајстор Светског омладинског оркестра, а потом и као прва виолина чувене Минхенске филхармоније. Током година на раду у иностранству, Сретен Крстић је показао да су му упорност и поштен однос према себи најважније карактерне одлике. Стрпљиво је градио каријеру као један од најпоузданијих виолиниста у оркестру славног диригента Серхија Чилибидакеа, а за то време није прекидао каријеру као концертни музичар и никад није запоставио контакте са Београдом. Такав предани став крунисан је извођењем Менделсоновог концерта са Минхенском филхармонијом и Зубином Мехтом као диригентом пре три године на Бемус-у, као и положајем селектора Бемус-а који од прошле године заузима.

Слику о нашим гудачима који живе изван Србије треба заокружити кратким подсећањем на вилончелисткињу Ксенију Јанковић. И она је била миљеница овдашње критике и величана је као највећа челисткиња коју смо икада имали. Као девојка снимила је две плоче за ПГП РТС са солистичким минијатурама, и онда се отиснула у свет, али колико је познато, није успела да направи солистичку каријеру. У Немачкој је Ксенија Јанковић радила и као педагог, и као челиста у оркестру, а гласови о њеном ипак мукотрпном животу остали су у потпуном нескладу са обожавањем којим је била обасута у нас и глорификовањем сваког наступа и снимка. Шта рећи о свему томе? Европа није била милосрдна према Ксенији Јанковић, или је њен таленат у нас преувеличан. Трећег нема.

А сада пијанисти. Њих је далеко највише отишло у свет и још већи број их се из света вратио. Од оних који су се задржали у некој страниој земљи, најпре треба споменути Александра Маџара, који је недвосмислено оцењен као најталентованији музичар кога смо вероватно икад имали. Још од дечачких дана Маџар је имао ореол „принца клавира” и

заиста је тако и свирао. Писац ових редова још се сећа његових наступа у четвртном Бетовеновом концерту и Концертном комаду Карла Марије фон Вебера (снимљен за плочу, али није пребачен на диск), који су били обележени дивном непосредношћу и великим кларизмом свирања.

Али, онда је наш принц отишао у свет и изабрао погрешног професора. Писац ових редова начинио је последњи интервју са Маџаром пре одласка у класу „челичне даме” руског пијанизма Елисо Вирсаладзе. Када се Маџар после две године вратио из Москве и засвирао Шуманов концерт, свима у сали Коларца учинило се да се толико променио да то не може бити он, већ неки његов „руски двојник”. И сам Маџар ваљда је убрзо схватио да у Вирсаладзеовој класи постаје неко други и наставио је школовање у Бриселу. Ипак, ожиљци двогодишњег експериментисања у Москви виде се и данас. Маџар чак и по неколико пута годишње наступа у Београду, али то су махом концерти несигурног и разочараног четрдесетогодишњака који тек каткад подсети на оног дечка с наочарима. Но ипак, кад то учини, овај пијаниста поново с лакоћом досеже звезде. Тако је било и на последњем концерту који је Александар Маџар одржао у новембру прошле године. Тај наступ аутор овог текста, у свом редовном прегледу концертне године за *Вечерње новостии*, прогласио је најбољим у 2007. години.

Јасно је, међутим, да и уз успоне и падове, Александар Маџар има једну од најпотпунијих каријера у Европи. Налази се и на угледним местима професора на музичким академијама у Бриселу и Базелу и извесно је да је његов положај у иностранству ипак сигуран. Ситуација с једним другим пијанистом, такође великим талентом, много је неизвеснија. Ненад Лечић такође је био чудо од детета. До почетка деведесетих наступао је у Моцартовим концертима и због несвакидашње интуиције у свирању, понео је неформалну титулу „малог Моцарта”. Овај пијаниста није мењао професоре, већ је, колико је знано, остано веран професору Валдми, најпре у Београду, а потом и у Келну. Па ипак, нешто се догодило са овим, некад преосетљивим дечаком. Када је 2000. последњи пут наступио у Београду, то више није био онај Лечић: пред публиком је сувим тоном свирао један стегнут и резервисан млади пијаниста, речито потврђујући да је у уметности само један прави пут, али да странпутица има безброј. Шта се данас дешава са Ненадом Лечићем, „нашим Моцартом”, није познато, а ако неко зна, писац ових редова волео би да јави најпре њему.

Но, док не сазнамо свеже вести о Лечићу, ваља споменути да је из Србије отишла и пијанисткиња Аника Вавић. Ова уметница пре одласка на студије у Беч није направила посебну каријеру у Београду, а онда се после 2000. вратила и први пут засвирао као комплетна уметница. Но, Вавићева није стигла само као довршена уметница, већ је дошла с ореолом велике пијанисткиње коју као камерног сарадника и солисткињу слави читав Беч. Зато су се њени наступи у Београду чекали с нестрпљењем.

Аника Вавић је најпре наступила са Омладинским бечким оркестром (Чајковски: Концерт у бе-молу), а потом и са Београдском филхармонијом (Рахмањин: Други концерт у це-молу), но после оба наступа гласови о њој никако нису били у складу с оним што се у Београду чуло.

Оно што приказује на концерту, међутим, у потпуном складу је с репутацијом која прати Јасминку Станчул. Станчулова је исто тако била ђак Арба Валдме, али своје уравнотежено и одиста многослојно интелектуално свирање усавршила је практично као аутодидакт. Каријеру музичара у иностранству почела је успехом на Бетовеновом конкурс, а онда се задржала у Бечу као поуздани камерни и солистички музичар. Данас ова пијанисткиња има редовне наступе у Златној сали пријатеља музике у Бечу, али и у најпознатијим центрима широм Европе и у Русији (прошле године наступила је са филхармонијом „Дмитриј Шостакович” и Јуријем Темиркановим). Иако, уз Маџара, има једну од најкомплетнијих интернационалних каријера, Станчулова никад није прекидала односе с Београдом, а сваки њен наступ представљао је успостављање стандарда и речиту потврду да уметник никад не треба да изгуби себе као ослонац.

А ослонац у себи морали су да пронађу и бројни певачи на „привременом раду у иностранству”. Све је почело са Јадранком Јовановић и Драганом Југовић дел Монако, које се, међутим, ипак не могу назвати правим „гастарбајтеркама”, јер им је сидро током смутних деведесетих ипак остало у Београду. Међу онима који су се трајно задржали у Европи, треба најпре споменути име Светлане Сердар, сестре још једног некадашњег радника у иностранству, пијанисте Александра Сердара. Светлана је у Аустрију отишла током осамдесетих и стрпљиво градила и изградила каријеру у Бечкој државној опери, али колико је познато, не у насловним улогама. Сердарова је последњи пут наступила пре готово пет година са Београдском филхармонијом, када је чврсто и хладно као да има металне гласнице, отпевала Малерове „Песме умрлој деци”.

Случај Жељка Лучића чини се налик правој америчкој причи. Када је откривен као велики певачки таленат, Лучић је био обичан радник. Године 1995. дебитује као Силвио у Леонкаваловим *Пајашима*, а одмах потом упућује се у Немачку (Франкфурт на Мајни), одакле се, уз помоћ стипендије Мадлене Цептер, отискује даље у свет. Овај баритон на гласу, 2005. имао је деби у „Ковент гарден” опери из Лондона, а 2006. у њујоршком „Метрополитену”. По овоме гледано, Лучић је један од наших најзапосленијих певача у иностранству. По броју наступа и оперским и диригентским именима с којима наступају, с Лучићем би се могли упоредити тенор Зоран Тодоровић, који гради каријеру у Немачкој и сопран Катарина Јовановић, која пева на релацији Париз–Лондон. Од оних који су такође остварили успех на оперским сценама, треба споменути још и имена Дуње Симић и Николе Мијаилови-

ћа, који са различитим успехом граде каријере у Немачкој, односно Италији. И тиме је мала, али одабрана чета певача, углавном побројана. Иако још многа певачка имена повремено наступају удругим земљама, она се не би у правом смислу речи могла назвати музичким исељеницима. У каквом су стварном статусу наших шест побројаних певача који збиља опстају у Европи, није једноставно казати. Чини се да осим Лучића, и донекле Тодоровића, осталих четворо за сада нису у могућности да одбијају послове у иностранству. Многи од певача, ипак, одбијају да наступају код куће. С Београдском опером и концертним сценама контакте је задржала једино Катарина Јовановић, која је последњих година певала солистички, концертно и у продукцијама „Бал под маскама” (Београдска опера) и Белинијеве „Норме” (СНП). Жељко Лучић у нас није певао годинама, а Зоран Тодоровић појавиће се пред Београђанима у Дворжаковом Реквијему са Камератом Србијом, под управом Владимира Крањчевића тек у јануару 2008. године. Али, такав је случај, како смо видели, са већином музичке дијаспоре.

Последњу ставку међу нашим печалбарима представљају диригенти, или би правилније било казати диригент, пошто се на раду у иностранству тренутно налази само један српски вођа оркестра, а то је Александар Марковић. Овај скоро тридесетогодишњак, каријеру је започео као лауреат „Карајановог такмичења”. Последњих година у неколико наврата дириговао је и у Београду, али чини се да није био задовољан реакцијама музичара, одзивом публике и критикама, те изгледа да ћемо његов следећи наступ чекати годинама. Марковић се у међувремену запослио као стални диригент Опере из Инсбрука, те се сме претпоставити да је ону једну ногу коју је мислио да остави код куће, сада пребацио у горњу Аустрију.

А то пребацивање обе ноге у иностранство могло би се, како се видело, схватити као парадигма професионалних и личних живота велике већине наших музичких исељеника. Попут осталих одсељених, и наши музичари тешко одржавају контакт са матицом. Чини им се, махом, да их домаћа публика не разуме. Многим није јасно зашто у родном граду на њихове концерте долази збиља мало посетилаца и с правом им се чини да овде нико не вреднује њихову тешку борбу коју воде да би се одржали на европским сценама. Можда је то и тачно, али руку на срце, треба рећи да се и наши „странци” често држе као величине које мисле да би код куће морали добити признање без икакве провере. Такав став крије у себи тихи презир према домаћој средини, а музичка јавност на то по правилу одговара игноранцијом.

Круг се на овај начин затвара, а Србија се и на музичком пољу уписује у земље које не негују своју дијаспору, која би им, без обзира на махом средње технократске позиције које заузима, могла бити од помоћи у унапређењу музичког живота.